

קובלנת הבדווים: "איך אפשר להגדיר אותנו כפולשים אם במשך אלפי שנים אנחנו ואבותינו חיים בנגב?"

פרופ' איסמעאיל אבו סעד
ראש המרכז לחקר החברה הבדווית, אוניברסיטת בן גוריון

כל מי שעוסק בנושא בעיותיה של האוכלוסייה הבדווית בנגב והפתרונות הקרקעיים הדרושים לה חייב, ראשית לכל, להבין אל נכון את המושג הבסיסי, היסודי, הבעייתי, הקרוי "בדווים". קיימת אי-הבנה בסיסית של השאלה מיהו או מהו בדווי. ההגדרה הראשונה של המונח "בדווים" מיוחסת לחלק מהחוקרים, בעיקר אנשים הקשורים למימסד הישראלי, המתארים את הבדווים כקבוצה אתנית. ההגדרה השנייה, הנכונה יותר לדעתי, היא שיוך על-פי אורח החיים. כל אחד מאיתנו שיבחר לגור במדבר הוא בדווי – וכלל אין זה חשוב אם הוא מוסלמי, נוצרי, יהודי אנגלו-סקסי או מזרחי. מטעמים של פוליטיקה פנימית החליטה מדינת ישראל להגדיר את הבדווים על-פי השיטות שהיו נהוגות בימי המנדט הבריטי, לפיהן כיוון שהבדווים הם מוסלמים הרי הם חלק מהמיעוט הערבי, ועל כן הגדרתם חייבת להיות "ערבים".

למרות הקידמה הטכנולוגית בישראל איש אינו יודע בוודאות כמה בדווים חיים בארץ. למשרד הפנים יש מספר משלו, ללשכה המרכזית לסטטיסטיקה יש מספר משלה ולגורמים אחרים העוסקים בנושא יש מספרים משלהם. ההערכה המחקרית הגבוהה טוענת, כי בישראל מתגוררים כ-140 אלף בדווים ואילו הערכות ממעטות קובעות כי המדובר רק ב-130 אלף. כמחצית מהאוכלוסייה הבדווית מתגוררת בשבעה יישובים עירוניים שהוקמו על-ידי ישראל. מבחינה סוציולוגית אלו היישובים העניים ביותר בארץ ונראה לי שאין מחלוקת על כך שהם כישלון אורבני.

בכל היישובים הבדוויים הללו אין תשתיות כלכליות, אין תעסוקה, אין מתנ"סים, אין ספריות ציבוריות. צירי התנועה הם חצאי כבישים עם "סימני" מדרכות פה ושם. תחבורה ציבורית לא קיימת. כדי להגיע לצומת שוקת ושם לתפוס את האוטובוס

לכאר שבע יש צורך ללכת רגלית מרחק של כ-8 ק"מ. פרט להעדר השירותים, קיימת אצל רוב התושבים בעיה פסיכולוגית שלא זכתה לטיפול. רוב הבדווים שחיו במרחבי הנגב לפני שעברו להתגורר ביישוב עירוני היו, בדרך כלל, מומחים לגידול צאן, או שעסקו בחקלאות. עם המעבר, ללא הכנה הולמת, הם איבדו את מקצועם והפכו, בעצם, לעובדי כפיים פשוטים בעבודות מזדמנות, החייבים בכל החובות של תושבים עירוניים, שלא חלו עליהם בעבר כמו: ארנונה, מים, חשמל, משכנתה.

לא כל הבדווים בנגב עברו להתגורר ביישובים העירוניים. חמישים אחוזים מהם עדיין מתגוררים על אדמותיהם ועוסקים בכל מלאכותיהם המסורתיות. אורח חייהם לא השתנה ואיכות חייהם, ככל הנראה, יותר טובה מזו של אלה המתגוררים ביישובים העירוניים.

לכל הבדווים, עירוניים או מדבריים, לא ברור מדוע השלטונות הישראליים, המכירים בשגיאות שנעשו בהקמת שבעת היישובים העירוניים הכוללים, אינם מוכנים ללמוד מן הטעויות, להפיק לקחים ולהציע לבדווים פתרונות טובים יותר. מה הסיבה שעל הבדווים להמשיך להיות "בעיה" שהמדינה אינה מוצאת לה פתרון הולם. כמו הישראלים, גם הבדווים הם אזרחי המדינה. למה אם כן הם "מטופלים" במסגרת מינהלית מיוחדת להם ואינם מקבלים את השירותים, ישירות ממשרדי הממשלה, כמו כל אזרח אחר?

על כל אלה נוספת בעיית הקרקע שהיא אולי החמורה ביותר. הוויכוח העיקרי בין הבדווים למדינה הוא סביב השאלה האם יש לבדווים בעלות על הקרקע שהם מחזיקים בה, או אולי יש להם רק חזקה. רשויות המדינה טוענות כי אין לבדווים בעלות על הקרקע. אבל מה לעשות כאשר מנקודת ראות של נוהגים היסטוריים, הבדווים מעולם לא רשמו את הקרקעות או את האדמות שלהם בטאבו. האם זה יכול למנוע מהם את הבעלות? בכל הקשור לשאלת הבעלות על הקרקע קיים בעיני הבדווים פרדוקס מסוים. "איך ייתכן", שואלים הבדווים, "שבשנות העשרים והשלושים רכשו קק"ל והסוכנות היהודית אדמות בנגב מידי בעליהן הבדווים, והיום פתאום הם לא בעלים? מה השתנה?".

חוקרים ישראלים שבחנו את שאלת הקרקעות טוענים שהבדווים טעו טעות קשה כאשר לא רשמו את האדמות בטאבו בתקופת השלטון העות'מאני, וגם בתקופת

קובלנת הבדווים: "איך אפשר להגדיר אותנו כפולשים אם אלפי שנים אנחנו ואבותינו חיים בנגב?"

המנדט הבריטי, כאשר ניתנה להם הזדמנות נוספת לעשות זאת, גם אז לא מימשו אותה. הבדווים יודעים את התשובה. "למה צריך אדם לרשום על שמו אדמה השייכת לו" הם שואלים, "רישום אינו חלק מהתרבות הבדווית". מן הטעמים האלה השימוש במילה "פולשים" פשוט מכעיס את הבדווים. "איך אפשר להגדיר אותנו כפולשים", הם קובלים, "אם אנחנו ואבות אבותינו, במשך אלפי שנים, נמצאים בשטח, גרים בו".

**"מרחבי הנגב
מספיקים לכל
הצרכים של
האוכלוסייה
הישראלית –
בהווה ובעתיד,
אבל יש בהם גם
די מקום למצוא
תשובה לצרכים
של האוכלוסייה
הבדווית; הפתרון
הנכון חייב להיות
בהסכמה".**

את הבעיה הזו אפשר לפתור, צריך לפתור, בצורה גלויה והוגנת. בפתרון מקובל, אחיד ומכובד, אם בפיוזיים או בקרקע חלופית. אני משוכנע שהבדווים מכירים בצורך למצוא פתרון, בשלים לפתרון. הגישה היהודית-ישראלית הטוענת כי אסור לנהל משא ומתן עם הבדווים על הקרקעות, לא תביא לכל פתרון חיובי. זה לא יילך. לא תצלח גם התכנית להקים שבעה יישובים עירוניים חדשים עבור הבדווים. הדרך העדיפה היא יצירת דיאלוג עם האוכלוסייה הבדווית. זו הדרך הטובה ביותר גם לחברה הישראלית וגם לבדווים.

לפני שנתיים, במסגרת עבודה משותפת של המרכז לחקר הנגב והמרכז לחקר החברה הבדווית בנגב, עשינו סקר בקרב אלפיים בתי אב בשבעת היישובים העירוניים. תוצאות הסקר העלו כי שני שלישים מהתושבים מעדיפים לגור ביישובים חקלאיים ולא ביישובים עירוניים. אם זה המצב, מדוע לא לאפשר לבדווים לבחור גם בנתיב החקלאי? האם עדיף לכפות עליהם פתרון לא טוב?

לאחר שנים רבות של סחבת והתלבטויות מיותרות, נראה לי שהגיע הזמן לבחון לעומק את נושא ההכרה בזכויות הבדווים ולמצוא לו פתרון מעשי. אי-אפשר לכפות על הבדווים להפוך להיות מה שהם מסרבים להיות. ללא הכרה בזכויות הבדווים, ואינני אומר בזכויות הבדווים על האדמות, לא נראה אפשרי פתרון לבעיית הבדווים בנגב. בניגוד לעבר, הבדווים כיום הרבה יותר גמישים בעמדותיהם. הם לא מבקשים

לעצמם את כל אדמות הנגב. הם מוכנים להסתפק בחלק. מרחבי הנגב מספיקים לכל הצרכים של האוכלוסייה הישראלית – בהווה ובעתיד. אבל יש בהם גם די מקום למצוא תשובה לצרכים של האוכלוסייה הבדווית. יש למצוא פתרון מוסכם על הבדווים ולא לא בכפייה שבמסגרתה יחויבו כל הבדווים להתרכז ביישובים עירוניים ולחיות באורח חיים שאינם הולם את מסורתם, את תרבותם ואת תפיסת עולמם.